

Strategie i techniki OK

Magdalena Pater

Każdy uczeń chciałby wiedzieć, jak pracuje.

Takiej informacji nie dają stopnie.

W ocenianiu kształtującym nauczyciel oferuje uczniowi informację zwrotną. Powinny się w niej znaleźć nie tylko wiadomości o tym, co uczeń zrobił dobrze, a co źle, ale przede wszystkim wskazówki mówiące, w jaki sposób może poprawić swoją pracę i jak ma pracować dalej.

Wyrażenie „ocenianie kształtujące” nie oddaje sedna sprawy, słowo „ocenianie” jest nieadekwatne, gdyż ocenianie kształtujące to o wiele więcej niż samo ocenianie. To zasady dobrego nauczania. Zasady, które nie są dla nauczycieli niczym nowym. Są zgodne z ich intuicją nauczycielską. Często zdarza się podczas szkoleń dotyczących oceniania kształtującego, że nauczyciele odkrywają, że tak prawdę ich sposób nauczania jest zgodny z koncepcją OK.

Według Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) ocenianie kształtujące to częste interaktywne ocenianie postępów ucznia i stopnia zrozumienia przez niego materiału, tak by móc określić, jak uczeń ma się dalej uczyć i jak najlepiej go nauczać. Taka definicja znajduje się w raporcie opublikowanym w 2005 roku przez tę organizację.

Inną definicję oceniania kształtującego zaproponował Jacek Strzemieczny z Fundacji Centrum Edukacji Obywatelskiej, która od ponad 10 lat, w ramach programu Szkoła Ucząca Się, rozpowszechnia ideę OK w Polsce. Zgodnie z jego wykładnią ocenianie kształtujące polega na pozy-

skiwaniu przez nauczyciela i ucznia w trakcie nauczania informacji, które pozwolą rozpoznać, jak przebiega proces uczenia się, aby nauczyciel mógł modyfikować dalsze nauczanie, a uczeń otrzymywał informację zwrotną pomagającą mu się uczyć.

Z tej definicji wynika, że kluczową rolę w procesie nauczania pełni informacja zwrotna, która, jak potwierdzają liczne badania naukowe, skutecznie wpływa na wyniki uczenia się uczniów. Słynne w całym świecie edukacji badania przeprowadzane przez prof. Johna Hattiego pokazują, że informacja zwrotna jest jedną z najsukuczniejszych interwencji (czyli działań) podejmowanych w edukacji. Wielkość efektu wynosi dla niej 0,73 (a, jak argumentuje prof. Hattie, powinniśmy się skupiać jedynie na interwencjach, których wielkość efektu jest wyższa od 0,4).

kluczową rolę w proce nauczania pełni informacja zwrotna

Dylan Wiliam i Paul Black, prekursorzy i propagatorzy oceniania kształtującego, w badaniach opublikowanych już w 1998 roku wykazali, że częste i systematyczne przekazywanie przez nauczyciela uczniom informacji zwrotnej pomagającej się uczyć podnosi o 50% efektywność nauczania. Ozn-

cza to, że uczniowie w badanej grupie opanowali nowy materiał w 8 miesięcy, a uczniowie w grupie kontrolnej – aż w 12 miesięcy¹.

O takiej ocenie bieżącej napisał we wstępie do podstawy programowej profesor Zbigniew Marciniak: *Właściwie stosowana bieżąca ocena uzyskiwanych postępów pomaga uczniowi się uczyć, gdyż jest formą informacji zwrotnej przekazywanej mu przez nauczyciela. Powinna ona informować ucznia o tym, co zrobił dobrze, co i w jaki sposób powinien jeszcze poprawić oraz jak ma dalej pracować. Taka informacja zwrotna daje uczniom możliwość racjonalnego kształtowania własnej strategii uczenia się, a zatem także poczucie odpowiedzialności za swoje osiągnięcia. Ocenianie bieżące powinno być poprzedzone przekazaniem uczniowi kryteriów oceniania, czyli informacji, co będzie podlegało ocenie i w jaki sposób ocenianie będzie prowadzone².*

W amerykańskim programie *Keeping Learning on Track*, opracowanym przez zespół pracujący w *Educational Testing Service*, zaproponowano pięć strategii, których stosowanie powinno zapewnić warunki sprzyjające dobremu nauczaniu i uczeniu się. Zostały one z powodzeniem zaadaptowane na grunt polski w programie Szkoła Ucząca Się.

I. Cele lekcji i kryteria sukcesu

Pierwsza strategia oceniania kształtującego mówi o tym, jak ważne jest określanie i wyjaśnianie uczniom celów uczenia się i kryteriów sukcesu. Większość nauczycieli powie teraz, że przecież zawsze zaczyna lekcję od podania uczniom tematu. Ale czy uczniowie rozumieją, co jest celem lekcji, której temat brzmi „Krew”? Nauczyciel stosujący ocenianie kształtujące podaje swoim uczniom cel lekcji i to w języku zrozumiałym dla ucznia. Przekazuje im taki komunikat: „Na dzisiejszej lekcji dowiesz się, z jakich składników składa się krew i jaka jest ich funkcja”. Wymaga to trochę pracy od nauczyciela, który musi się zastano-

wić, po co wprowadza dany temat na lekcji i jak to, co zamierza wprowadzić, przyda się jego uczniom oraz co jego uczniowie już na ten temat wiedzą. Poprawność celów może sprawdzić z uczniami. Wystarczy, że na początku lekcji zada im pytanie „Co wiem o krwi?” i poprosi, aby odpowiedzieli na nie w parach lub zapisali swoje informacje na kartkach. Może też wykorzystać „Zadania na dobry początek”. Zadania w tym wypadku dotyczą zagadnień, które mają być omawiane podczas lekcji, a uczniowie dostają je od razu po wejściu do klasy, na przykład czekają one na nich na ławkach.

Najlepiej, jeśli nauczyciel przedstawia uczniom cele w formie pisemnej tak, aby mogli się oni do nich

w każdej chwili odwołać. Można napisać je na tablicy, podyktować czy rozdać uczniom wydrukowany tekst, prosząc o wklejenie do zeszytu.

Można pokusić się o ustalenie celów razem z uczniami. W ten sposób pracują nawet nauczyciele w klasach 1-3.

Uczeń świadomy celu ma znacznie większe szanse na osiągnięcie sukcesu w nauce. „Znam i rozumiem cele lekcji, nie nudzę się” – mówi uczeń, którego nauczyciel dzieli się z nim „tajemnicą” celów. Dzięki znajomości celów uczenia się ma większą motywację do poznawania nowych treści i uczenia się.

Nauczyciel powinien upewnić się, czy uczniowie rozumieją cele. Najlepiej, jeśli poda je na początku lekcji i odwoła się do nich na jej zakończenie, sprawdzając jednocześnie, czy zostały osiągnięte i w jakim stopniu. Może wtedy poprosić uczniów o dokończenie zdań podsumowujących (np. „Dzisiaj dowiedziałem się, że...”, „Zaskoczyło mnie, że...”). Uczniowie mogą to zrobić w formie pisemnej i wychodząc z sali, zostawić kartki nauczycielowi lub też wypowiedzieć swoje zdania na forum klasy.

Równie istotne jak podawanie celów uczenia się jest informowanie uczniów, na co nauczyciel będzie zwracał uwagę przy ocenie ich pracy. Informacja ta powinna być bardzo konkretna, tak aby uczeń sam mógł ocenić, czy opanował dany materiał w wystarczającym stopniu. Na początku każdej lekcji, lub

ważne jest określenie i wyjaśnienie uczniom celów uczenia się

¹ Black P., William D. *Assessment and Classroom Learning – Assessment in Education: Principles, Policy and Practice*, CARFAX, Oxfordshire, Vol. 5, No 1.

² Marciniak Z. *O potrzebie reformy programowej kształcenia ogólnego*.

kolejnego cyklu lekcji, przed sprawdzianem czy pracą domową uczeń powinien poznać kryteria sukcesu. Podobnie jak w przypadku celów lekcji powinny być one przedstawione w formie pisemnej, tak aby można się było do nich odwołać w trakcie uczenia się na lekcji i w domu. Kryteria sukcesu także można ustalać z uczniami. Nauczyciel może przedstawić im kilka przykładów prac na ten sam temat stworzonych przez uczniów z innej klasy lub przygotowanych przez niego samego. Istotne jest, aby uczniowie podjęli dyskusję, zastanowili się, co sprawia, że dana praca jest dobra lub nie. Dzięki tej dyskusji uczniowie sami mogą zwerbalizować cechy charakterystyczne dobrej pracy.

Gdy nauczyciel stosuje I strategię OK, to jego uczniowie wiedzą, czego mają się nauczyć, znają kryteria dobrze wykonanej pracy, a znając je, mogą sami sprawdzić, czy prawidłowo wykonali swoje zadanie. Nie zadają wtedy pytań typu „Proszę pani, a po co się tego uczymy?” ani „Co będzie na klasówce?”, ani „Co zrobić, aby dostać szóstkę?”, bo dobrze znają odpowiedzi na te pytania. Dzięki temu stają się odpowiedzialni za swój proces uczenia się.

II. Dialog z uczniami – pytania i zadania dające informacje, czy i jak uczniowie się uczą

Nauczyciel powinien na bieżąco monitorować wiedzę i zrozumienie uczniów, aby dostosowywać do nich swoje nauczanie. Może w tym celu stosować np. tzw. technikę świateł drogowych. Polega ona na tym, że w odpowiedzi na pytanie nauczyciela, dotyczące np. zrozumienia danej kwestii, uczniowie podnoszą do góry kartkę w odpowiednim kolorze. Zielony oznacza „wszystko jest dla mnie jasne”, żółty – „mam pewne wątpliwości”, a czerwony alarmuje: „nic nie rozumiem”. Jeśli większość „świąteł” wystawionych przez uczniów jest czerwona, nauczyciel jeszcze raz omawia temat. Jeśli kolory „świąteł” są zróżnicowane, wtedy łączy w pary uczniów z zielonymi oraz żółtymi kartkami i poleca im omówienie niejasności, które mają uczniowie z żółtą kartką, a sam od początku wyjaśnia daną kwestię uczniom

z czerwoną kartką. W podobny sposób można prowadzić dialog z uczniami za pomocą kciuków lub uśmiechniętych buziek.

W ocenianiu kształtującym dużą wagę przywiązuje się do odpowiedniego zadawania pytań. Nauczyciel pamięta o wydłużonym czasie oczekiwania na odpowiedź ucznia – czeka na nią co najmniej 5 sekund. Może też poprosić uczniów o przedyskutowanie odpowiedzi w parach, dzięki czemu nawet nieśmiali i niepewni swojej wiedzy uczniowie będą mieli okazję do wypowiedzi. Skutecznie stymuluje naukę zasada niepodnoszenia rąk, zgodnie z którą odpowiedzi na pytanie udziela uczeń wybrany losowo. Podobną rolę pełnią błędy – nauczyciel wykorzystuje je, aby pomóc uczniom w uczeniu się.

Nauczyciel stosujący ocenianie kształtujące bacznie przygląda się pytaniom zadawanym uczniom. Stara się tworzyć takie pytania, które stymulują myślenie uczniów i zachęcają ich do poszukiwania odpowiedzi. W mniejszym stopniu polega na pytaniach zamkniętych, dotyczących wiedzy i faktów, wybiera pytania, do odpowiedzi na które uczniowie dochodzą samodzielnie, pytania o porównywanie, znajdowanie różnic i podobieństw, jak również tworzenie map myślowych, aby powiązać różne koncepcje.

Informacje mówiące o tym, jak uczniowie się uczą, można także pozyskać dzięki odpowiednio dobranym zadaniom. I znowu, podobnie jak w przypadku pytań, szerszą odpowiedź uzyska nauczyciel dający swoim uczniom zadania na myślenie wyższego rzędu. Konstruując zadania, może skorzystać z taksonomii Blooma.

III. Informacja zwrotna umożliwiająca widoczny postęp uczniów

Każdy uczeń chciałby wiedzieć, jak pracuje. Takiej informacji nie dają stopnie. W ocenianiu kształtującym nauczyciel oferuje uczniowi informację

informacja nie może być lakoniczna, ale też nie powinna być zbyt obszerna

zwrotną. Powinny się w niej znaleźć nie tylko wiadomości o tym, co uczeń zrobił dobrze, a co źle, ale przede wszystkim wskazówki mówiące, w jaki sposób może poprawić swoją pracę i jak ma pracować dalej.

Informacja nie może być lakoniczna, ale też nie powinna być zbyt obszerna – trzeba pamiętać, że uczeń jest w stanie przyjąć tylko ograniczoną ilość informacji. Nie jest dobrze, gdy towarzyszy jej stopień, bo wtedy uczniowie zwracają uwagę tylko na ocenę, a cały trud nauczyciela włożony w przygotowanie wyczerpującej informacji zwrotnej idzie na marne.

W ocenianiu kształtującym nauczyciel oddziela ocenę kształtującą od sumującą. Zapowiada uczniom, co będzie oceniane oceną sumującą – stopniem, a co informacją zwrotną, i ściśle przestrzega swoich deklaracji. Zapewnia w ten sposób uczniom bezpieczne środowisko sprzyjające procesowi uczenia się, sprawia, że nie obawiają się popełniać błędów.

Jeśli nauczyciel rzeczywiście udziela swoim uczniom informacji zwrotnej, to można ją bez trudu zobaczyć w zeszytach, a zapytani uczniowie potwierdzą, że wiedzą, jak powinna wyglądać dobrze wykonana praca, wiedzą, w jaki sposób powinni ją poprawić i czy to robią oraz czy potrafią planować swoją dalszą pracę, i czy nauczyciel im w tym pomaga.

Informacja zwrotna odnosi się tylko do wcześniej ustalonych kryteriów sukcesu. Dlatego tak ważne jest, aby uczniowie wiedzieli, co będzie podlegało ocenie i aby umowa dotycząca tego zagadnienia była przestrzegana przez nauczyciela.

IV. Uczniowie korzystają wzajemnie ze swojej wiedzy i umiejętności

Uczniowie na tablicy zapisują problemy, na jakie napotkali podczas pracy domowej, a ci, którym nie sprawiła trudności, podchodzą i przedstawiają swoje rozwiązanie. W ten sposób praca domowa zostaje sprawdzona i omówiona przy minimalnym

wkładzie nauczyciela, ale z wykorzystaniem wiedzy i umiejętności uczniów. Technika „pomocna tablica” jest jedną z metod pozwalających na wzajemne uczenie się uczniów, kolejna strategia OK mówi bowiem o umożliwianiu uczniom korzystania w procesie uczenia się z wiedzy i umiejętności koleżanek i kolegów.

Uczenie się jest procesem społecznym. Mający to na względzie nauczyciel zleca uczniom poszukiwanie w parach odpowiedzi na pytania i daje im czas na jej przedyskutowanie i ustalenie. Dzięki pracy w zespole uczniowie uczą się od siebie nawzajem, a przede wszystkim uczą się współpracy, której bardzo będą potrzebowali w dorosłym życiu. Nauczyciel może też polecić uczniom sprawdzenie pracy kolegi czy koleżanki. Mogą to zrobić za pomocą prostej listy kontrolnej, sprawdzając, czy np. w zaproszeniu na bal pojawia się informacja o czasie, miejscu oraz nazwisko osoby zapraszającej i zapraszanej.

Co możemy zaobserwować u nauczyciela pracującego zgodnie z tą strategią? Pracę w grupach i parach, wzajemne nauczanie oraz ocenę koleżeńską.

V. Uczniowie świadomymi uczestnikami procesu uczenia się

Kolejna strategia oceniania kształtującego mówi o tym, że należy wspomagać uczniów, by stali się autorami i podmiotami swojego uczenia się. Uczenie nie kończy się przecież wraz z opuszczeniem szkoły. Uczniowie muszą być przygotowani do uczenia się przez całe życie, potrzebują zatem umiejętności aktywnego budowania własnej wiedzy i zrozumienia zjawisk, a nie tylko biernego przyswajania podawanych im informacji. Nauczyciel powinien włączyć ich w proces uczenia się. Wskazać im, jak samodzielnie oceniać efekty własnej nauki (w stosunku do określonych celów nauczania i kryteriów sukcesu). Nabywaniu tej umiejętności służą techniki samooceny stosowane w ocenianiu kształtującym, np. wspomniane wcześniej tzw. światła drogowe i zdania podsumowujące.

Zmiana kultury pracy szkoły

Czy ocenianie kształtujące to coś nowego dla nauczycieli? Po przeczytaniu tego artykułu wielu czytelników zapewne stwierdzi, że nie. Ale wielu pewnie też pomyśli, że jest to zbyt trudne do stosowania w praktyce. To prawda, gdyż wymaga zmiany przyzwyczajeń nauczycielskich i prowadzi do dużej zmiany w szkole, ale jak mówi Krystyna Jakubowska, dyrektor Szkoły Podstawowej nr 143 im. Stefana Starzyńskiego w Warszawie (wypowiedź dla CEO), *w szkole zrobiło się ciekawiej, lekcje są bardziej interaktywne, a uczenie się uczniów bardziej świadome. Wszyscy mają wytyczony kierunek i do niego dążą. Skończyły się wycieczki do pokoju nauczycielskiego i do dyrekcji. Uczniowie wiedzą, ile czego się nauczyli i co mają poprawić. Szkoła jest inaczej postrzegana przez rodziców i uczniów, zgłasza się do nas więcej chętnych niż mamy miejsc.*

Ocenianie kształtujące sprawia, że zmienia się rola nauczyciela, który zaczyna skupiać się na uczeniu się uczniów, a nie tylko na nauczaniu. Nauczyciele zaczynają zdawać sobie sprawę, że ich zadaniem jest stworzenie odpowiednich warunków sprzyjających uczeniu się. Zmianie podlegają także sami uczniowie, którzy stają się aktywnymi uczestnikami procesu uczenia się i zaczynają odczuwać odpowiedzialność za jego przebieg. Zmiany zachodzą także w relacjach nauczyciela z uczniami, którzy zauważają, że wcale nie stoją po przeciwnych stronach barykady. Stają się sojusznikami, których połączył jeden cel – maksymalizacja wyników osiągniętych przez uczniów.

Współpraca nauczycieli

Jak wskazują doświadczenia amerykańskiego programu *Keeping Learning on Track*, najlepsze efekty oceniania kształtującego widać wtedy, gdy zgodnie z jego zasadami pracują wszyscy nauczyciele w danej szkole, a przynajmniej większa ich część. Ważne jest, aby ci nauczyciele współpracowali ze sobą – spotykali się i dzielili swoimi spostrzeżeniami, wymieniali dobrymi praktykami czy wspól-

nie rozwiązywali problemy. Zespoły uczących się profesjonalistów (*professional learning communities*) to uznana na całym świecie forma doskonalenia nauczycieli. Inną formą współpracy nauczycieli w ramach oceniania kształtującego jest koleżeńska obserwacja lekcji – tzw. OK-obserwacja. Nie jest to hospitacja lekcji, przed którą drżą nauczyciele, to forma doskonalenia zawodowego, to współpraca nauczycieli na rzecz poprawy warsztatu pracy, a tym samym uczenia się uczniów. Polega ona na tym, że nauczyciel, poproszony przez koleżankę lub kolegę z zespołu, przychodzi na lekcję i obserwuje ją, skupiając się na ustalonych wcześniej elementach.

Aby obserwacja była rzetelna i dotyczyła jedynie zaobserwowanych faktów, obserwowany z obserwatorem spotkają się wcześniej i wspólnie ustalają listę kwestii, na które obserwator ma zwracać szczególną uwagę (tworzą arkusz obserwacji). Przykładowo, nauczyciele mogą ustalić, że obserwacja będzie dotyczyła sposobów podawania uczniom

zmienia się rola nauczyciela, który zaczyna skupiać się na uczeniu się uczniów, a nie tylko na nauczaniu

celów lekcji oraz odnoszenia się do nich podczas zajęć i w ich podsumowaniu. Informacja zwrotna po obserwacji powinna dotyczyć właśnie tych elementów. Obserwator może przekazać jedynie informację na temat zaobserwowanych faktów lub zaproponować swoją ich interpretację. Ważne jest, by nie udzielać obserwowanej koleżance lub koledze rad. Prowadzący lekcję nauczyciel skorzysta z koleżeńskiej obserwacji w większym stopniu, jeśli sam wyciągnie z niej wnioski. Warto po jakimś czasie znowu umówić się na obserwację, by sprawdzić, czy udało się osiągnąć poprawę w obserwowanych obszarach.

Autorzy przetomowego raportu dotyczącego oświaty, przygotowanego przez międzynarodową firmę doradczą *McKinsey & Company*, stwierdzili, że polska oświata znajduje się obecnie na takim etapie, na którym konieczna staje się profesjonalizacja zawodu nauczyciela. W centrum zainteresowania powinna znaleźć się skuteczność uczenia się uczniów i to, od czego ona zależy, czyli efek-

tywność metod nauczania. Ocenianie kształtujące wydaje się więc być właściwym kierunkiem rozwoju.

Podsumowanie

Opisane powyżej strategie starają się wprowadzić do swojej pracy z uczniami nauczyciele uczestniczący w programie Rozwijanie Uczenia się i Nauczania (RUN). Przypomnijmy, że strategie te zostały zaczerpnięte z prowadzonego w USA od roku 2007 przez *Educational Testing Service* programu *Keeping Learning on Track* (KLT).

Strategia I

Określanie i wyjaśnianie uczniom celów uczenia się i kryteriów sukcesu.

Strategia I z perspektywy ucznia: Lepiej się uczyć, jeśli wiem, po co i czego mam się nauczyć.

Strategia II

Organizowanie w klasie dyskusji, zadawanie pytań i zadań pokazujących, czy i jak uczniowie się uczą.

Strategia II z perspektywy ucznia: Lepiej się uczyć, jeśli nauczyciel rozmawia ze mną o moich postępach i w każdej chwili wie, na jakim etapie nauki jestem.

Strategia III

Udzielanie uczniom takich informacji zwrotnych, które umożliwiają uczniom ich widoczny postęp.

Strategia III z perspektywy ucznia: Lepiej się uczyć, jeśli nauczyciel udziela mi informacji zwrotnej, co zrobiłem dobrze, co i jak powinienem poprawić i jak mogę się dalej rozwijać.

Strategia IV

Umożliwianie uczniom korzystania w procesie uczenia się z wiedzy i umiejętności koleżanek i kolegów.

Strategia IV z perspektywy ucznia: Lepiej się uczyć, jeśli korzystam z wiedzy i umiejętności moich koleżanek i kolegów.

Strategia V

Wspomaganie uczniów, by stali się autorami i podmiotami swojego procesu uczenia się.

Strategia V z perspektywy ucznia: Lepiej się uczyć, jeśli jestem świadomy i odpowiedzialny za swój proces uczenia się.

Bibliografia

1. Dumont H., Istance D., Benavides F. [red.] *Istota uczenia się. Wykorzystanie wyników badań w praktyce*, Wydawnictwo Wolters Kluwer, 2013.
2. *Formative assessment, Improving Learning in Secondary Classrooms*, Organization for Economic Co-operation and Development CERI, OECD 2005.
3. Mazurkiewicz G. [red.] *Jakość edukacji. Różnorodne perspektywy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2012.
4. *Raport McKinseya. Jak najlepiej doskonalone systemy szkolne na świecie stają się jeszcze lepsze*, Fundacja Centrum Edukacji Obywatelskiej, 2012.
5. Sterna D. *Uczę (się) w szkole*, Centrum Edukacji Obywatelskiej, 2014.
6. Wylie E.C. *Tight but Loose: Scaling Up Teacher Professional Development in Diverse Contexts*, TTTTS, 2008.

Magdalena Pater jest koordynatorką działania RUN – Rozwijanie Uczenia się i Nauczania – realizowanego w ramach programu Szkoła Ucząca Się w Centrum Edukacji Obywatelskiej. Z wykształcenia nauczycielka języka angielskiego.